

ROMAN TROPOLOGIE

Deel II

Essays

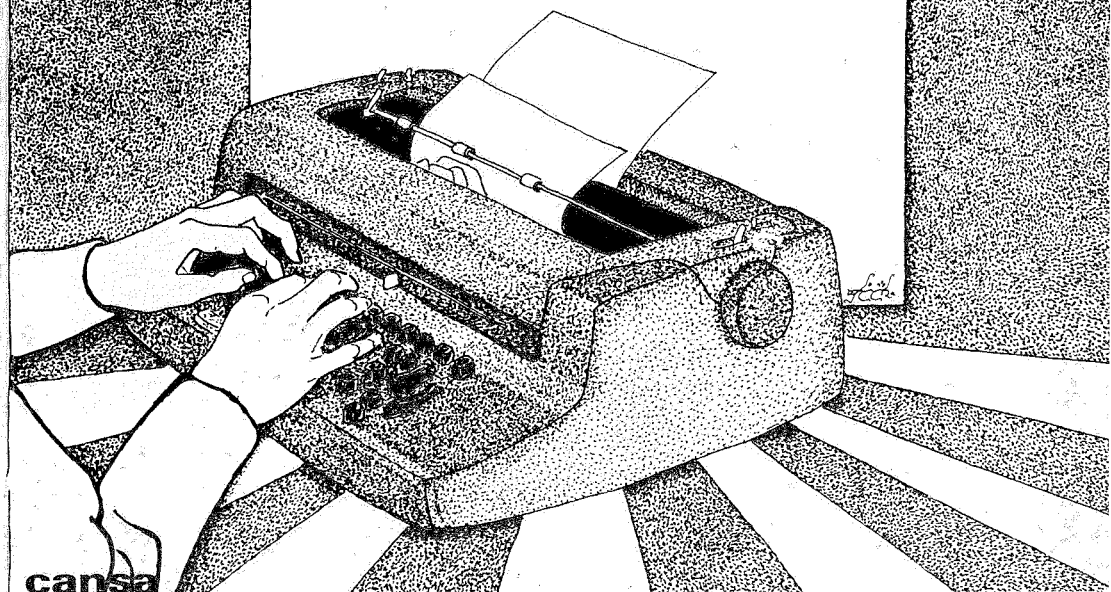
over antropologie en literatuur

Redactie

Jojada Verrips

Jan van Bremen

Sjaak van der Geest

Typen en lay-out: M.J.C. Dijkema

Omslag: W. de Blécourt

Copyright © Vakgroep CANSa, Universiteit van Amsterdam
Sarphatistraat 106A, 1018 GV Amsterdam

ISBN 90 70313 13 8

INHOUDSOPGAVE

TEN GELEIDE	V
SPROOKJES ALS SOCIOLOGISCHE BRON?	1
Lily E. Clerkx	
1. Wat zijn sprookjes	2
2. Ouderdom en herkomst	7
3. Disciplines en interpretaties	12
4. De sociogenese van het sprookje	18
5. Sociale functies: vertellers en vertelsituaties	20
6. Verklaring van de inhoud: sprookjes en werkelijkheid	26
7. De informatieve waarde van sprookjes	35
Noten	37
Literatuur	41
DE ANTROPOLOOG ALS TONEELSCHRIJVER	45
Sjaak van der Geest	
1. De etnografische waarde van literatuur	46
2. Ook etnografen dramatiseren	53
3. Waarom dramatiseren?	65
4. Waar niet over gesproken werd	75
5. In plaats van een conclusie	77
Noten	78
Literatuur	81
DE GEFINGEERDE INFORMANT ALS METHODOLOGISCH HULPMIDDEL	89
Niek Miedema	
1. Inleiding	89
2. Over het gebruik van biografieën in de antropologie	90
3. Antropologie en belletrie	93
4. Voordelen van een biografische presentatievorm	96
5. Nadelen van een biografische presentatievorm	99
6. Verankering van de biografie en het scheppen van een fictieve verteller	103
7. Slot	107
Noten	107
Literatuur	108

ANTROPOLOGEN EN VERHALEN	113
Willem de Blécourt	
1. Het onderwerp van de 'romantropologie'	114
2. De legitimatie van de 'romantropologie'	115
3. De 'autonomie' van verhalen	118
4. De wijze van overdracht en de directe context	120
5. Genres	123
6. Vertellen als communicatie	126
Literatuur	128
HIGHLIFE-LIEDEREN, DOOD EN BEGRAFENIS: EEN AANVULLING	133
Sjaak van der Geest	
1. Dood en begrafenis	134
2. Orde en chaos	137
Noten	140
Literatuur	140

Eerder verschenen publikaties Vakgroep CANSA

Eerder verschenen publikaties Vakgroep EUROMED

TEN GELEIDE

De titel van deze bundel laat er geen twijfel over bestaan: dit is het vervolg op Romantropologie: essays over antropologie en literatuur, gepubliceerd in 1979. Het neologisme 'Romantropologie' is gehandhaafd, niet omdat het de lading zo goed dekt, maar omdat het 'aangeslagen' heeft. De impliciete suggestie als zou het uitsluitend gaan om een antropologie van de roman of van de romanwereld is namelijk onjuist. De relatie tussen antropologie en 'literatuur' heeft veel meer aspecten, zoals ook zal blijken uit de bijdragen in deze bundel.

Recensenten hebben Romantropologie I kritisch maar welwillend ontvangen. Het gevoelen dat antropologen (en zij niet alleen, natuurlijk) meer zouden moeten doen met de rijkdom van de literatuur is algemeen aanwezig en de socio-genetische benadering, zoals door Goudsblom uiteengezet, krijgt veel instemming. Op het gebied van de methodologie blijven echter vele vragen. De auteurs van de eerste bundel hebben bepaald niet getracht hun onzekerheid over deze vragen te verbergen en de recensenten maken maar al te duidelijk dat die onzekerheid terecht is. Woldring (1980: 209) wijst erop dat men literaire teksten geweld aan zou doen als men ze zou 'toetsen' aan de sociale werkelijkheid, en spreekt liever van een 'verantwoordingsprobleem' dan van een 'toetsingsprobleem'. Wat dat nieuwe woord precies inhoudt blijft echter onvermeld in zijn bespreking. Ook Jobse - van Putten (1981: 87) benadrukt de hachelijkheid van het 'toetsen' van literatuur aan sociaal-wetenschappelijke onderzoeksresultaten. Postel - Coster (1982: 180) merkt terecht op dat 'eigen observatie van de auteur' of 'fictie' geen goede criteria zijn voor het vaststellen van "de betrouwbaarheid van het geschetste beeld: een gefingeerd verhaal kan een uitstekend beeld geven van de geldende normen, en de wijze waarop mensen daarmee leven". Dezelfde recensent (Postel - Coster 1982: 179) wijst op het probleem van de systematiek. Analyses van literaire teksten, schrijft zij, berusten "behalve op systematische waarneming van thema's, ook op meer gevoelsmatige reacties.... . Te ver doorgevoerde systematiek zou het rijk geschakeerde materiaal tot punten reduceren". Heel treffend voegt zij daaraan toe dat datzelfde pro-

bleem zich ook voordoet bij 'gewoon' antropologisch onderzoek, participerende observatie. Die laatste opmerking is om twee redenen buitengewoon interessant. In de eerste plaats suggereert zij daarmee dat het 'materiaal' van de 'romantropoloog' minder afwijkt van dat van de 'gewone' antropoloog dan men geneigd is te denken. De tweede reden is hier nauw mee verbonden. Talloze antropologen hebben de ervaring gehad dat ze de "rijk geschakeerde" werkelijkheid geweld aandeden door er op wetenschappelijke wijze (toetsend en systematiserend, bijvoorbeeld) over te schrijven. Velen hebben ooit de wens uitgesproken hun impressies op literaire wijze weer te geven, en sommigen hebben dat ook in praktijk gebracht. Zonder ook maar enigszins volledigheid na te streven kan hier verwezen worden naar de romans, verhalen en/of theaterstukken van R.S. Rattray, Margareth Field, Hilda Kuper, Laura Bohannon en Gerrit-Jan Zwier en naar de gedichten van Ruth Benedict, Stanly Diamond en Wim van Binsbergen. De Franse antropoloog Jean Rouch is vooral befaamd vanwege zijn films. Dat hij ook conventionele antropologische studies geschreven heeft is bij velen niet eens bekend.

In een afzonderlijk artikel gaat Postel - Coster (1983) verder in op de overeenkomsten tussen participerende observatie en romantropologie:

In zekere zin is romanlezen een vorm van participerend observeren: de antropoloog stelt zich op tussen het publiek en neemt deel aan het communicatieproces. Maar om dat goed te kunnen doen moet hij of zij ten eerste al iets weten van de beelden en de thema's die de auteur en de inheemse lezers als vanzelfsprekend herkennen, en ten tweede enig inzicht hebben in de spelregels die bij deze specifieke vorm van literatuur horen.

Een buitenstaander die bijvoorbeeld de Nederlandse, of beter de West-Europese samenleving zou trachten te doorgronden door het lezen van kasteelromans zonder zich bewust te zijn van de bijbehorende droomverwachtingen van het lezerspubliek, zou bedrogen uitkomen. Met die wetenschap is het heel goed mogelijk inzicht te krijgen in de ideeën met betrekking tot de sexen die er in dit werelddeel heersen (p. 31).

Haar opvatting, dat kennis van de cultuur onmisbaar is voor het verstaan van een tekst, werd ook door diverse auteurs in Romantropologie I benadrukt. Postel - Coster verwijst in haar artikel verder

nog naar het belang van kennis van het genre van een kunstwerk, een onderwerp dat ook in deze bundel ter sprake komt.

Een andere recensent, Van Humbeeck (1980: 102), heeft bezwaar tegen de wijze waarop de 'literatuur-sociologie' wordt voorgesteld "als leverancier van aanvullend materiaal" voor antropologisch veldwerk en is van mening dat de literatuursociologie in een "al te ondergeschikte rol" gedrukt wordt.

Een veel kritischer bespreking van Romantropologie I, tenslotte, is opgenomen in deze bundel. De auteur, De Blécourt (1984) zet vraagtekens bij enkele sleutelbegrippen van de romantropologie. Hij schrijft onder andere, dat de betekenis van 'literair' vaag blijft, en dat de auteurs te weinig aandacht hebben voor de wijze van overdracht, de sociale context en de genre-eigenschappen van de teksten. Hij gaat in op het begrip "autonomie" zoals dat door Blok (1974) gebruikt wordt en pleit voor een benadering, waarin teksten als "communicatief proces" gezien worden; meer aandacht dus voor vertellen en minder voor de teksten.

Hiermee zijn wij aangekomen bij de essays van deze bundel.

Lily Clercx onderzoekt wat sprookjes over de sociale werkelijkheid te zeggen hebben. De centrale vraag dwingt haar echter om zich eerst met andere vragen bezig te houden: Wat zijn sprookjes? Waar en wanneer zijn ze ontstaan? Hoe worden ze overgeleverd? Haar conclusie klinkt uiterst behoedzaam: "Ik vermoed dat de 'Mehrleistung' van het sprookje kan liggen in het 'Verstehen' van de gevoelens en motieven tot handelen van mensen, in het bijzonder van die arme en 'gewone' vrouwen, mannen en kinderen uit vroeger tijden, waarover weinig historische documenten bestaan" (p. 36). Hiermee sluit zij aan bij een belangstelling die met name bij enkele hedendaagse historici en historische antropologen levendig is (bijvoorbeeld Le Roi Ladurie, Darnton, Ginzburg en Weber).

Sjaak van der Geest verplaatst de romantropologische discussie enigszins. Hij stelt vast dat de dramatiek van literaire teksten door antropologen vaak beschouwd wordt als problematisch en geacht wordt deze teksten minder geschikt te maken voor antropologische analyse. Vervolgens laat hij zien dat ook antropologische teksten vol dramatiek zit-

ten en besluit dat literatuur en etnografie meer met elkaar gemeen hebben dan over het algemeen aangenomen wordt.

Nog een ander verband tussen literatuur en antropologie wordt besproken in het artikel van Miedema. De auteur laat zien hoe een literaire techniek met vrucht gebruikt kan worden in etnografische verslaggeving. Het betreft hier het gebruik van de 'gefingeerde informant', een compositorische entiteit waarin levensechtheid met representativiteit gecombineerd wordt.

Dan volgt de reeds genoemde beschouwing van Willem de Blécourt. Een van de vier auteurs die uitdrukkelijk door hem bekritiseerd worden, Sjaak van der Geest, beschrijft in een kort weerwoord de context waarin Ghanese Highlife liederen over de dood beluisterd en beleefd worden.

Samenvattend kan gesteld worden dat het terrein van de Romantropologie zich lijkt te verbreden. Ging het in de eerste bundel nog hoofdzakelijk om 'de tekst als informant', waarbij men uit bleef gaan van een fundamenteel onderscheid tussen de literaire en de antropologische benadering, in deze tweede verzameling essays wordt tevens nadruk gelegd op de overeenkomsten en overlappingsen van 'literatuur' en 'antropologie'. De aandacht voor de 'literaire kwaliteiten' van de antropologie is snel groeiende (zie o.a. Clifford 1980, 1981; Marcus 1980; Boon 1982; Marcus & Cushman 1982). In een recent themanummer van Antropologische Verkenningen over "Textuele Antropologie" (Van Oosten 1983) valt eveneens op dat een uitzonderlijk brede definitie van 'teksten' wordt gehanteerd: variërend van romans en legenden tot dagboeken en zelfs classificaties.

Het besef dat literaire teksten uiterst waardevolle ingangen bieden voor een dieper inzicht in menselijk samenleven is inderdaad snel groeiend. Het meest kenmerkende 'bewijs' daarvan was waarschijnlijk de Huizinga-lezing van 1983 waarin de historicus Darnton (1984), uitgaande van het bekende sprookje "Roodkapje en de Boze Wolf", de mentale wereld van de gewone man in de 18e eeuw trachtte op te sporen. Tenslotte moet hier nog een artikel vermeld worden waarin de omgekeerde weg bewandeld wordt. De auteur (Simonse 1982) tracht vanuit antropologische inzichten over koppeling van produktiewijzen

de Afrikaanse romanliteratuur te definiëren en te ordenen en daarvoor beter te begrijpen.

Wij hopen dat deze essays in Romantropologie II de literatuur geen geweld aan doen, maar, integendeel, bijdragen tot een verrijking van zowel de literaire als de antropologische ervaring.

De redactie.

Literatuur:

- Clifford, J.
1980 Fieldwork, reciprocity and the making of ethnographic texts: the example of Maurice Leenhardt. Man 15: 18-32.
1981 On ethnographic surrealism. Comparative Studies of Society and History 23: 539-64.
- Blok, A.
1974 Tijd en tragiek: de relatieve autonomie van klassieke romans en drama's. De Gids 137: 701-708.
- Boon, J.
1982 Other tribes, other scribes. Symbolic anthropology in the comparative study of cultures, histories, religions and texts. Cambridge: Cambridge University Press.
- Darnton, R.
1984 The meaning of Mother Goose. New York Review of Books 31 (1): 41-7.
- Van Humbeeck, C.
1980 Recensie. Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen 25 (1): 101-2.
- Jobse - van Putten, J.
1981 Recensie. Volkskundig Bulletin 7 (1): 87-8.
- Lemmens, H.
1980 Antropologie en literatuur 2: een poging tot een nieuwe benadering. De Pottiekijker 5 (3): 63-73.
- Marcus, G.E.
1980 Rhetoric and the ethnographic genre in anthropological research. Current Anthropology 21: 507-10.
- Marcus, G.E. & D. Cushman
1982 Ethnographies as texts. Annual Review of Anthropology 11: 25-69.